

MARTIN HEIDEGGER’İN *KARA* *DEFTERLERİNDEKİ* “ANTİSEMİTİZM”^{X)}

Yusuf ÖRNEK

Prof. Dr., Antalya Bilim Üniversitesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Ana Bilim Dalı
yusornek@gmail.com

I.Kara Defterler

Kamuoyunda *Kara Defterler* olarak bilinen Heidegger’in felsefe notları 1931’den 1970’li yılların ilk yarısına kadar uzanan bir dönemi kapsar.¹⁾ Düşünürün on yıllar boyunca tuttuğu bu notlar 34 adet siyah muşamba kaplı defterden oluşmaktadır. Ebat ve görünüş olarak kırtasiyecilerde satılan bloknotlara benzeyen bu defterlere Heidegger’in “kara” sıfatını takmasının nedeni siyah muşambadır fakat bu sıfat kamuoyunda söz konusu notların içeriğinin, Heidegger’in antisemitizmine ait karanlık düşünceleriyle dolu olduğu imajını yaratmıştır. Heidegger bu defterlerin yayınlanmasını *Bütün Eserleri*’nin en sonuna bıraktığı için de,²⁾ düşünürün hayatta iken açıklamaktan imtina ettiği en kutsal ve en önemli düşüncelerinin bunlarda yazılı olduğu beklentisini doğurmuştur. *Bütün Eserleri*’nin 94’den 102’ye kadarki son ciltleri bu felsefe notlarına ayrılmıştır ve bugüne kadar yayınlanan ilk 7 cildin toplam sayfa sayısı 2.700’dür. Buradan da anlaşılacağı üzere *Kara Defterlerin* tamamının yayınlanması biraz daha zaman alacaktır.

Heidegger bu defterlerdeki üslubunu “aforizmalar” ya da “hayata dair bilgelikler” olarak görmeyi istemez.³⁾ *Kara Defterlerin* editörü bu üslubu “20. yüzyılın felsefesinde benzersiz”⁴⁾ olarak tanımlar. Bu notlara özgü olan stili Heidegger’in dersleri, seminerleri, konuşmaları, makaleleri veya felsefe araştırmalarında kullandığı üslupla karşılaştırmak mümkün değildir. Heidegger kendi adlandırdığı şekliyle “Düşünceler”, “Notlar” ve “İşaretler”de çoğunlukla Yeniçağ’dan bu yana süregelen bir düşünce yapısıyla hesaplaşmaktadır. *Kara Defterlerde* baştan sona hâkim olan konu, Varlığın Hakikati (Wahrheit des Seins) sorusunun unutulmaya terk edilmiş olmasıdır. “Metafizik”, “Felsefe”, “Yeniçağ Düşüncesi”, “Öteki Başlangıç”, “Teknik” ve “Tarih” gibi konuların hepsi bu ana konunun bileşenleridir ve belirli zaman aralıklarıyla hep yeniden müzakere edilirler.

Martin Heidegger’in son kişisel asistanı ve *Bütün Eserleri*’ndeki çok sayıda kitabın editörü Friedrich-Wilhelm von Herrmann’a göre düşünürün felsefi not defterlerinin içeriği iki ana konudan oluşmaktadır: 1. Metinlerin önemli bir kısmını, Heidegger’in başucunda bulunan kalem ve kâğıtla uykusuz gecelerde tuttuğu notların ertesi sabah masa başında temize çekildiği düşünceleri oluşturur. 2. Diğerleri ise muhtelif zamanlarda yazdığı kişisel görüşleridir.⁵⁾ Buna paralel olarak *Kara Defterlerin* içeriği ikiye ayrılmaktadır: 1. Heidegger’in Varlık Tarihi (Seynsgeschichte) düşünceleri: Bunlar düşünürün Varlık Tarihi kitaplarında dile getirdiği “düşünce ve kavramlar örgüsü”dür. Bunların içeriği sistematik olarak Varlık Tarihi içinde yer alır. 2. Heidegger’in 1930’lu yıllardan itibaren defterine düşüdüğü şahsi notlar ki, bunlar sistematik olmadıkları gibi, Varlık Tarihi düşüncesine ait de değildirler. Von Herrmann’a göre defterlerin içeriği büyük çoğunlukla ilk gruptan oluşmaktadır ve asıl ağırlıklı olanlar da bunlardır çünkü bu içeriklerde Heidegger’in *Varlık ve Zaman*’daki Esas Ontoloji’den (Fundamentalontologie) Varlık Tarihi düşüncesine nasıl “Dönüş” (Kehre) yaptığı okunabilmektedir.

II.Varlık Tarihi

Martin Heidegger’in geç devir felsefesinin en önemli düşüncelerinden biri olan Varlık Tarihinden anladığı, Varlığın Olma tarzıdır (Wesung des Seins). Esas Ontoloji ‘Varlığın anlamı nedir?’ sorusunu sorarken, Varlık Tarihinin sorusu ‘Varlığın Hakikati nedir?’ sorusudur. “Varlık” (Sein), “Tarih” (Geschichte), “Olagelme” (Ereignis) terimlerinin hepsi bir

ve aynı içeriği dile getirmektedir.⁶⁾ Heidegger'in bu yeni safhada "Tarihsellik"ten (Geschichtlichkeit) anladığı, insanın değil, Varlığın tarihidir, yani Varlığın kendini vermesi/göstermesi ve geri çekmesi/gizlemesidir. Heidegger "Olagelme" adını verdiği bu süreci "tarihin kökeni"⁷⁾ olarak anlamakta ve bunun, tarih biliminin (Historie) araştırma konusu olmadığını yazmaktadır.

Bu yeni düşünce, Varlığı tarihsel olarak, yani Olagelme olarak kavrama çabasındadır. "Olagelme"yi 1936'dan itibaren kendi düşüncelerinin "rehber sözcüğü" (Leitwort) olarak kabul eden Heidegger⁸⁾, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Varlık Tarihi anlayışını 7 büyük felsefi araştırma kitabında (Abhandlung) toplar.⁹⁾ Bu çalışmaların yılları ve isimleri şöyledir: 1936-38 *Felsefeye Katkılar (Olagelme Hakkında)*, 1938-39 *Derin Düşünme (Besinnung)*, 1938-39 *Metafizik ve Nihilizm*, 1938-40 *Varlığın Tarihi*, 1941 *Başlangıç Hakkında*, 1941-42 *Olagelme*, 1944 *Başlangıcın İskeleleri*. Bunların ilk altısı düşünürün ölümünden uzun yıllar geçtikten sonra yayınlanmış olup, sonuncusu ise hala yayınlanmamıştır.

Bu listeden de anlaşılacağı gibi, bugüne kadar ilk 7 cildi yayınlanan ve 1931-1951 dönemini kapsayan *Kara Defterler* ile Varlık Tarihi felsefe araştırmaları aynı dönemde yazılmıştır. *Kara Defterlerin* içerikleri Varlık Tarihi araştırmalarına eşlik eden ifadeleri kapsar, onlardan üstün değildir. Bu notlardaki ifadelerin doğru anlaşılması, ancak adı geçen 7 felsefi araştırma kitabıyla birlikte okundukları takdirde mümkündür. Heidegger'in söz konusu defterlerin yayınlanmasını *Bütün Eserleri*'nin en sonuna bırakmasının nedeni de budur.¹⁰⁾ Çünkü tek başına ele alındıklarında *Kara Defterler*, içerikteki bazı ağdalı, anlaşılması güç, çarpıcı ve çok zaman birbiriyle çelişen ifadelerden ötürü kolaylıkla yanlış anlaşılabilirler. Heidegger önce Varlık Tarihi/Olagelme düşüncelerinin doğru anlaşılmasını istemiştir çünkü not defterlerindeki ifadelerin sebep olabileceği yanlış anlamaların farkındadır. *Bütün Eserleri*'nin yayınlanmasındaki hakları ve sorumluluğu elinde bulunduran Heidegger ailesi, bazı editörlerin ellerindeki eserleri zamanında teslim edememesinden ötürü oluşan gecikme nedeniyle *Kara Defterlerin* yayınlanmasının öne alınmasına karar vermiştir.¹¹⁾ İlk 3 cildi 2014'de yayınlanan defterlerin 4. cildi 2015'de, 5. cildi 2018'de, 6. cildi 2019'da, 7. cildiye 2020 yılında yayınlanmıştır.

Yukarıda sayılan 7 Varlık Tarihi araştırmasının ilki 1936-38 yılları arasında yazılan ve yazıldıktan 50 yıl sonra, Heidegger'in 100. doğum yılı olan 1989'da yayınlanan *Felsefeye Katkılar (Olagelme Hakkında)* başlıklı eseridir. *Kara Defterlerdeki* felsefi çerçeve büyük ölçüde bu eserdeki kavramlardan oluşur. Von Herrmann'a göre *Kara Defterler* doğru anlaşılacak isteniyorsa mutlaka bu kavramsal çerçeve takip edilmelidir.¹²⁾ Varlık Tarihi düşüncesinin gelişiminde 1936-44 arasında yazılan felsefi araştırmalar "sütunları", Heidegger'in konferans ve makaleleri "yapı taşlarını", dersler ve seminerler "önyüzünü", *Kara Defterler* ise "atölyeyi" oluştururlar.¹³⁾ *Kara Defterler* söz konusu felsefi araştırma eserleriyle birlikte okunmalıdır çünkü Heidegger bu araştırmaların pek çok noktasında defterlerdeki notlarına atıflarda bulunur.¹⁴⁾ Heidegger'in asıl Varlık Tarihi düşüncesini oluşturan 7 kitabın içinde Yahudiliğe/Museviliğe karşı tek bir ifade yoktur. Şu ana kadar toplam 1800 sayfası yayınlanan Varlık Tarihi kitaplarının ilk 6 cildinde sadece 8 yerde Yahudi/Yahudilik sözcüğü geçmekte olup, bu sözcük çoğunlukla Musevi-Hıristiyan inanç geleneği bağlamında kullanılmaktadır.¹⁵⁾

Fakat defterler okunurken kafa karışıklığına asıl yol açan konu, bunların içeriğinde sadece Heidegger'in felsefi görüşlerine ait ifadelerin değil, aynı zamanda günlük hayata, yaşadığı dönemin olaylarına dair kişisel fikirlerinin ve önyargılarının da bulunmasıdır. Heidegger'in Nasyonal Sosyalizm, siyaset, üniversite, Yahudilik gibi konulardaki kişisel fikirlerini, aynı dönemde yazdığı felsefi araştırmalarında bulmak mümkün değildir. Burada ortaya çıkan hermeneutik sorun, bu farklı konu alanlarının ve ifade biçimlerinin birbirine karıştırılmasıyla ilgilidir. Bu sorunun kendini en keskin biçimde gösterdiği yer ise, Heidegger'in Yahudiler ve Yahudilik ile ilgili yazdığı notlarıdır. Bu münferiden yazılmış stereotip ifadeleri Heidegger'in Varlık Tarihi düşüncesinin bir parçasıymış gibi göstermek ya da oraya eklemeye çalışmak, ciddi yanlış anlamalara yol açabilmektedir. Oysa Heidegger felsefe defterlerindeki ifadelerini "düşünmenin küçük adımları biçimindeki notlar"¹⁶⁾ olarak görmüştür ve bunlar aynı dönemde yaptığı Varlık Tarihi araştırmalarına eklemelerdir. Varlık Tarihi düşüncesine ait olmayan, yaşanan siyasal olaylara dair yargıları, temelli ya da temelsiz görüşleri ise şahsi fikirleridir ve Varlık Tarihi anlayışının bir parçası sayılamazlar.

Varlık Tarihi düşüncesi Heidegger'in Olagelme düşüncesinden kaynaklanır ve hiçbir siyasal ya da ideolojik boyutu yoktur. Kavramsal çerçevesi daha çok "spekülatif" diyebileceğimiz

felsefi düşünme tarzına aittir. Bu nedenle, Heidegger'in kişisel fikirlerine ait olan ifadeleri hakkında von Herrmann şöyle yazar: "En büyük hata, not defterlerindeki siyasal ifadelerin, Martin Heidegger'in varlık-tarihsel eserinin yorumuna temel oluşturacak şekilde ele alınmasıdır; oysa düşünürün bu eserlerinde siyasal ifadeler hiç rastlanmaz."¹⁷⁾ *Kara Defterlerde* rastlanan Yahudilik karşıtı ifadeler Varlık Tarihi düşüncesini oluşturan yapı taşlarından değildir. Heidegger'in Varlık Tarihi düşüncesinin sistematiği bir "örgü"dür (Gefüge). Von Herrmann "*sistematiik örgü düşüncesi*" ile "*onun yanı sıra giden düşünce*" ayrımını yapar ve notlardaki Yahudiliğe ait noktaların ana sistematiğe ait olmadığını, o nedenle de Varlığın Hakikati sorgulamasının örgüsünde rol oynamadıklarını iddia eder.¹⁸⁾

III. Antisemit İfadeler

Kara Defterleri dikkatlice okumayan bir kişi bugüne kadar özellikle Almanya, Fransa ve İtalya'da defterlerle ilgili yayınlanan gazeteler ve popüler dergilerde çıkan yazıları okuyarak bunların antisemit ifadelerle dolu olduğunu kolaylıkla düşünebilir. Oysa şu ana kadar ilk 7 cildi yayınlanmış olan defterlerde toplam 14 yerde Yahudilik ile ilgili ifadeler vardır ve - aşağıda görüleceği üzere - bunlar oldukça geç tarihlidirler. 1931-38 yıllarını kapsayan ilk ciltte tek bir Yahudilik karşıtı ifade yoktur. Bütün bu yıllar boyunca Heidegger'in verdiği derslerde, yaptığı konuşmalarda ve yayınladığı yazılarında açık seçik Yahudilik karşıtı bir ifade bulmak zordur.¹⁹⁾ Bu da Yahudilik konusunun bir bütün olarak Heidegger'in felsefesinde önemli bir yeri olmadığını göstergesidir. Yahudilik, Heidegger'in Varlık Tarihine ait bir tarih değildir çünkü Varlık Tarihi sadece Batı düşüncesini, Sokrates öncesi dönemden Nietzsche'ye kadarki süreyi kapsar. Yahudiliğin tarihi ise bundan eskidir.²⁰⁾ Bu nedenle Trawny'nin "varlık-tarihsel antisemitizm"²¹⁾ ifadesi kendi içinde tutarsız bir ifadedir. Gerek rektörlüğü sırasında ve gerekse daha sonra yaptığı yazışma ve konuşmalarda Nasyonal Sosyalizm yanlısı pek çok ifadeyi kullanan Heidegger bu dönemde antisemit tek bir söz dahi etmez. Bilinçli bir antisemitizm yapıyor olsaydı özellikle bu yıllarda bu tip ifadeleri kullanmaması için hiçbir sebep yoktu. Heidegger'in Yahudilik karşıtı ifadeleri birer klişe ya da kişisel önyargı olarak adlandırılabilir ve Olagelme düşüncesi içinde yeri yoktur. "Not defterlerindeki sorunlu yerler ile Heidegger'in Varlık Tarihi düşüncesi arasında *hiçbir* birliktelik yoktur."²²⁾

1938-39'dan itibaren ise Heidegger'in klişeler ve stereotiplerle dolu olan antisemit ifadeleri kullandığını görmekteyiz. Bu yıllar Nazilerin antisemit propagandayı çok artırdığı yıllardır. Bu propaganda kampanyalarında müttefiklerin Almanya'ya saldırımları için Dünya Yahudiliği tarafından kışkırtıldığı anlatılır. Goebbels'in kurguladığı propaganda makinesine göre Hitler barış isteyen ama müttefiklerin boyuna reddettiği masum bir devlet adamıdır; onları kışkırtanlar ise hep Yahudilerdir. O yıllarda Heidegger her ne kadar Nasyonal Sosyalizmin gerçek yüzünü görmüş olsa da, vatansever bir yurttaş olarak ülkesini yöneten rejimle dayanışma halindedir.²³⁾

Heidegger araştırmalarının önemli ismi Holger Zaborowski'ye göre antisemitizmin felsefi anlamda Heidegger için hiçbir önemi yoktur. Bunun ırkçı söylemini de kesin bir dille reddeder. Az sayıdaki "Yahudi/Yahudilik" ifadeleri, düşünürün yaşadığı devrin reflekslerine uygun olup, önyargılar ve klişelerden oluşmaktadır. Bunların da kökeni Heidegger'in biyografisinde, onun doğup büyüdüğü ve içinden çıktığı koyu Katolik muhafazakâr çevrede bulunur.²⁴⁾

Antisemit stereotipler Alman toplumunda 1900'den önce ve sonra hep yaygındı.²⁵⁾ Günlük dilde kullanılan stereotipler o zaman olduğu gibi bugün de yaygındır. Batı'nın burjuva toplumlarında el sanatları Yahudilere bırakılmıyordu. Bu nedenle Yahudiler ticaretle uğraşmak zorundaydılar. Böylece erken kapitalizmin ve ticaretin öncüleri oldular. Prusya Almanyası'nda Hertie, Karstadt gibi büyük alışveriş merkezleri Yahudilerin elindeydi. 1860 yılında Berlin'deki 157 bankanın 106'sı Yahudilerindi.²⁶⁾ Küçük burjuva ve taşralı bir Katolik olan Heidegger'in bunlardan etkilenmemesi mümkün değildi. Kaldı ki, Heidegger'in 1933 öncesi ve sonrası dönemle 1945'den sonraki antisemitizme kayan ifadeleri birbirinden farklıdır. 1933'den önce kardeşi Fritz²⁷⁾ ve eşi Elfride'ye²⁸⁾ yazdığı mektuplarda stereotipleri oldukça rahat kullanırken, profesörlüğü ve özellikle rektörlüğü esnasında kamusal alanda bu ifadeleri hiç kullanmadığını görüyoruz. 1940'lı yılların başından itibaren ise bunları "hiddetle ve sıklıkla" ifade eder.²⁹⁾

Heidegger'in Yahudilere dair algısı 30'lu ve 40'lı yıllarda yaşadığı Alman toplumunda ve akademik çevrelerde yaygın olan pek çok klişeler ve önyargılarla beslenmiştir. Lâkin düşünürün o yıllarda yazmakta olduğu varlık-tarihsel eserlerinin hiçbirinde bunlardan bir iz

bulmak mümkün değildir. Heidegger'in bu eserlerindeki Yahudilikle ilgili düşünceleri, Museviliğin Hıristiyanlıkla birlikte Batı Metafiziği içindeki yeri bağlamında anlaşılmalıdır. *Kara Defterlerin* içindeki Yahudiler ve Yahudilikle ilgili toplam 14 passus alt alta yazıldığı takdirde 3 sayfa dahi tutmaz fakat bunlar önemlidir ve gereken önem atfedilerek okunmalıdır. Ayrıca Martin Heidegger'in iki oğlu da Rusya cephesinde savaştadır. Nazi propagandasına göre vatanlarından çok uzakta savaşmalarının nedeni Dünya Yahudiliğidir. Heidegger defterine şu notu düşer: "Almanya'dan sürülmüş göçmenler tarafından kışkırtılan Dünya Yahudiliği hiçbir yerde elle tutulamazken ve gücünü boyuna artırırken hiçbir çarpışmada da yer almaz; oysa bize düşen, kendi halkımızın en iyilerinin en asil kanını feda etmektir."³⁰⁾ Bu ifadeyi kişisel olarak değerlendirmek gerekir: Bir baba olarak bunları yazan Martin Heidegger, yaşadığı dönemde herkes gibi sürekli olarak kontrol altında tutulan radyoyu dinliyor ve sansürden geçen gazeteleri okuyordu. Nasyonal Sosyalist rejimle yönetilen Almanya demokratik bir ülke değildi ve acımasız bir terör devletiydi. Heidegger'in okuduklarından ve dinlediklerinden etkilenmemesi mümkün değildi.³¹⁾ Okuduğu *Völkischer Beobachter* ve *Der Alemanne* gazeteleri³²⁾ ile abone olduğu *Die Tat* adlı dergi³³⁾ muhafazakâr ya da Nasyonal Sosyalist yayınlardı.

Heidegger biyolojik-politik-ırkçı bir antisemitizme karşıdır ve bunu "saçmalık"³⁴⁾ olarak niteler. Rektörlüğü sırasında Yahudi öğrenci ve hocalara karşı çıkarılan düzenlemelere itiraz eder ve hocası Edmund Husserl'i korur.³⁵⁾ Eğer Heidegger bir ırkçı olsaydı, Yahudi kişilere karşı böyle davranması mümkün olamazdı. Nitekim Karl Löwith, Hans Jonas, Herbert Marcuse ve Hannah Arendt gibi Yahudi öğrencilerin hiçbiri Heidegger'in antisemitizminden şikâyetçi olmamıştır ve savaştan sonra da Heidegger'in onlarla ilişkisi devam etmiştir.³⁶⁾ Ayrıca Heidegger'in, eşi Elfride'ye gönderdiği bir mektubunda en iyi öğrencilerinin Yahudiler olduğunu yazdığını da biliyoruz.³⁷⁾

IV.Yeniçağ İnsanlığı ve Yahudilik

Heidegger'in Yahudilere yönelttiği eleştiri doğrudan doğruya ve sadece Yahudilere karşı değil, Yeniçağ insanlığına ve onun ruhuna karşıdır. Yeniçağ insanlığının özelliği, insanın Varlıkla olan ilişkisinin sadece Varolan (Seiende) üzerinden belirlenmiş olmasında yatar. Heidegger'e göre Yeniçağ ruhunun insanı, Varolanın biteviye hesabını kitabını yapan, onu

sınırsız bir şekilde kullanabilmek için ölçüp biçen, matematiksel ve rasyonel düşünen, ama bu tavrından ötürü Varlık sorusunu sormayı unutan bir insan tipidir. Yeniçağ Yahudiliği ifadesi o çağ ile ve tüm insanlık ile ilgili bir ifadedir ve özgün olarak Yahudi halkıyla bir alâkası yoktur. Heidegger'in hesaplaşması Yahudilikle değil, Yeniçağ düşüncesiyledir. Bu hesaplaşma Varlık Tarihinin kavramsal çerçevesi ve bağlamı içinde ele alınmaktadır. O nedenle "varlık-tarihsel antisemitizm"³⁸⁾ ifadesinin bir anlamı yoktur ve Heidegger'in Yahudilerle ilgili önyargı ve klişelerini onun Varlık Tarihi düşüncesi içine yerleştirmeye zorlamaktan başka bir şey değildir. Varlık Tarihi ile antisemitizm arasındaki ilişkiye gereğinden fazla "merkezi" bir önem atfetmek anlamsızdır; eğer öyle olsaydı Heidegger felsefi notlarında bu ilişkiyi çok daha ayrıntılı olarak ifade edebilirdi.³⁹⁾

Heidegger'e göre içinde yaşadığımız çağı belirleyen özellik şudur: "Her şey yapılmaktadır ve her şey yapılabilir..."⁴⁰⁾ Bu anlayışa göre imkânsız olan hiçbir şey yoktur, her şey vücuda getirilebilir. İmkânsız olan yegane şey, imkânsızın tasarımıdır.⁴¹⁾ Yeniçağın başından beri geçerli olan bu anlayışa göre Varolanın Varolanlık tasarımı, yapmak ve vücuda getirmek olarak görünmektedir. Bu tasarım, Varlığın Varlığını özünde Varlık/Olmak olarak, yani olumlu bir şekilde sürdürmesi değil, olumsuz olarak, yani Yapmalık (Machenschaft) olarak sürdürmesi anlamına gelir. Heidegger "Yapmalık" terimini ilk kez 1930'lu yıllarda kullanır.⁴²⁾ Yapmalık, Varlığın olumsuz anlamda bir Olma (Wesung) biçimidir.⁴³⁾ Yapmalık, teknik sayesinde vücuda getirmelerin ve yapıp etmelerin hâkimiyeti demektir; bu süreçte Varolan, ölçülebilir bir meta haline getirilmiştir. Bu anlayışa göre Varolan kendisini teknik sayesinde hesaplanabilir bir Yapmalık içinde göstermektedir. O artık yapılabilir, kullanılabilir, araçsallaştırılabilir ve tüketilebilir bir nesneden ibarettir. Yani Varolan, Yapmalık için Yapmalık olarak kullanılmaktadır.

Yeniçağ insanının Varolanla ilişkiye girmesinin en önemli özellikleri hesaplama, sürat ve kitlesel taleptir.⁴⁴⁾ Böylece Yapmalık, ele geçirilebilirlik, yararlılık ve kullanılabilirlik ölçütlerinin Varolan üzerindeki adıdır. Yapmalığın bir diğer adı ise Tekniktir. Tekniğin özünde yatan, tüm Varolanların, doğanın ve insanın kaynak olarak görülmesi ve yeryüzünün tamamının insan tarafından kullanılmak üzere zorla talep edilmesidir. Bu talebin adı Zorlama dır. (Ge-stell)⁴⁵⁾ Heidegger'in, Tekniği insanın yarattığı bir araç olarak değil de ona hükmeden bir kudret olarak görmesi ve bunu daha 1930'lardan itibaren dile getirmesi, onun felsefesinin

en ilginç konularından biridir ve bu düşüncesini sonraki yıllarda daha da çarpıcı biçimde ifade etmiştir. Örneğin 1966 yılında *Der Spiegel* dergisine verdiği mülâkatta şöyle konuşur: “Teknik özünde öyle bir şeydir ki, insan ona hâkim olamaz.”⁴⁶⁾

Böylece Teknik, Yeniçağ hakikatinin “temel biçimi”⁴⁷⁾ haline gelir. Sürekli olarak Varolana yoğunlaşan ve yegâne işi onu araçsallaştırarak kullanmak olan bu düşünce biçiminde Varlık geri çekilir ve kendini Unutulmuşluk (Vergessenheit) olarak gösterir. Bu durum Varolanın Varlık tarafından Bırakılmışlığı (Verlassenheit) anlamına gelir ki, Varlığın insan tarafından Unutulmuşluğu, insanın bağlı olduğu, ayağının altındaki toprağın kaybedilmesi demektir. Heidegger’e göre insanın, Varlığın yakınında kök salması ve Varlıkla olan bağını koruması gerekirdi. Düşünürün insanı “Varlığın çobanı” olarak adlandırmasının nedeni budur.⁴⁸⁾ Yeniçağın insanı dünyayı tekniğin olanaklarıyla öylesine mahveder ki, böylece insan Varlık içindeki köklerinden kopar ve ondan uzaklaşır. Burada ortaya çıkan insan tipi, Varolanın koşulsuz bir şekilde hesaplanabilir, yönetilebilir olduğunu düşünen otomatikleşmiş ve Varlığa olan uzaklığından ötürü yabancılaşmış bir insan tipidir. Yapmalık ve Teknik burada zirveye ulaşırken Varlık Bırakılmışlığı da gittikçe derinleşir. Ortaya çıkan Devasalık (Riesige) artık Varlığın temel özelliği olmuştur, yani nicelik niteliğinin yerine geçmiştir. İşte Yeniçağ insanının özellikleri Yapmalık, Teknik ve Devasalıktır. Birbiriyle özdeş olan Yapmalık ve Teknik, Devasalığı doğurur.

Heidegger’in bu bağlamda Yahudilere yaptığı bir atıf kayda değerdir: “*Devasalığın* en gözle görülmeyen çeşitlerinden biri, belki de en eskisi, Yahudiliğin hesaplama, vurgun vurma ve karmakarışık etmedeki katı maharetidir.”⁴⁹⁾ Heidegger 1939-41 yılları arasında tuttuğu notların birinde de yukarıdakine benzer bir ifade kullanır: “Yahudiliğin zaman zaman kudretini artırmasının nedeni, öncelikli olarak Yeniçağdaki gelişimiyle aslında boş bir rasyonalizm ve hesaplama yeteneğinin genişlemesini sağlayan bir başlangıç noktası sunmasında yatar; bu sayede bunlar ‘Geist’in gizli kalan karar bölgelerini kendiliğinden kavrayabilme yeteneğini elde edemeden, onun içinde kendilerine yer edinmeyi başarmışlardır. Geleceğe ait kararlar ve sorular ne kadar köklü ve başlangıca ait olurlarsa, bu ‘ırk’ için o kadar ulaşılabilir olurlar.”⁵⁰⁾ Burada kastedilen, Yeniçağ insanının prototipi olan Yahudilerin “boş rasyonalizmi ve hesaplama yetenekleri” sebebiyle Varlığa ait asıl karar alanlarının

dışında kalmalarıdır. Heidegger ‘ırk’ sözcüğünü tırnak içinde yazarak içinde yaşadığı dönemde bir ırk olarak görülen Yahudiler için kullanılan ifadeye bilerek atıfta bulunmaktadır. “İrk düşüncesiyle ‘yaşam’ bir çeşit hesaplama olarak anlaşılan yetiştirilebilirlik biçimine sokulur. Yahudiler zaten çok uzun zamandır *aşırı hesaplama yeteneklerini* vurgulayarak ırk ilkesine göre ‘yaşamaktalar’...;bir ırkın yetiştirilmesine dair çalışma ‘yaşam’ın kendisinden değil, yaşamın Yapmalık nedeniyle kudret sahibi olmasından kaynaklanır.”⁵¹⁾ Heidegger Yahudi ‘ırkı’nın kapalı bir kültür olarak temel uğraşı alanının Varolanlar ve onların boyuna hesaba kitaba dayalı bir biçimde kullanılması olduğunu düşünmektedir. Yaptığı bu saptamaya göre Yahudilerin hep kapalı bir ırksal/kültürel monopol olarak yaşamayı tercih etmelerinin nedeni, kendilerini diğer kültürlerle karşı kanıtlamak istemeleri değil, Yeniçağın özelliği olan Yapmalığın akıntısına kapılmış ve sürüklenmiş olmalarıdır.

“Yaşam” ve “kültür” Heidegger’e göre Yapmalığa ait en tipik fenomenlerdir. Bunların vurgulanması yalnızca Metafizik’in derinleşmesine hizmet eder çünkü her ikisinde de söz konusu olan, Varolana bağlı yaşantıları sürdürmektir. “Kudretin bir aracı olarak ‘kültürü’ içselleştirmek, bununla kendini hâkim kılmak ve üstünlük taslamak *Yahudiliğe* özgü bir tavrıdır.”⁵²⁾ Heidegger “Yahudiler ve Katoliklerin özel bir eğilimle” antropoloji ve sosyolojiyle ilgilendiklerini yazar⁵³⁾ ve psikanalizden bahsederken “Yahudi ‘Freud’”⁵⁴⁾ ifadesini kullanır. Defterlerdeki notları psikanaliz, antropoloji ve sosyolojiye karşı yazdığı polemik ifadelerle doludur.

V.Yapmalık Uygarlığı ve Dünya Yahudiliği

Tüm dünyaya egemen durumdaki Yapmalığa sebep olan ideolojiler Heidegger’e göre Liberalizm, Amerikanizm, Nasyonal Sosyalizm ve Bolşevizm’dir. Heidegger bunlara niçin karşı ise, Dünya Yahudiliğine de aynı sebeplerden ötürü karşıdır ve *Kara Defterlerdeki* Yahudilik karşıtı satırlar bu bağlamda okunmalıdır. Nazi propagandasının etkisi altındaki Heidegger 1930’lu yıllarda dünya üzerinde gözle görülmeyen, gizli bir “Yahudi Örgütü” olduğunu ve bu örgütün dünya siyasetini yönlendirdiğini düşünmektedir.⁵⁵⁾ Karl Jaspers’in aktardığına göre Heidelberg’de Jaspers’e yaptığı ziyaret esnasında Heidegger’in “ama dünyada Yahudilerin tehlikeli bir birliği var” dediğini öğreniyoruz⁵⁶⁾. Ancak Heidegger’e göre Yahudilik, Liberalizm, Amerikanizm ve Nasyonal Sosyalizmden daha farklı bir yere sahiptir

çünkü Yahudiler dünyanın dört bir yanına yayılmış olup “topraksız”, dolayısıyla “vatansız”dır. Topraksızlık ve vatansızlık Yapmalığın ve Varlık Unutulmuşluğunun en önemli göstergeleridir. Vatan her zaman belirli bir toprak parçasına bağlılığı çağrıştırdığına göre, bunun tersi, tüm dünyaya egemen olan Yapmalık uygarlığıdır. Bugün küreselleşme adı verilen sürece Heidegger’in 1930’lu yıllarda taktığı isim “Planetarismus”dur.⁵⁷⁾ Dünyaya hâkim olan bu süreç insanın vatanını kaybetmesine, köksüz kalmasına yol açar; bu da başından beri Yahudiliğin temel özelliğidir ve Heidegger bunu “dünya uygarlığı”, “dünya Yahudiliği” veya “uluslararası Yahudilik” ile aynı anlamda yorumlar. Dünya Yahudiliğinin en temel özelliği, topraktan yoksun olmasıdır, çünkü bu haliyle “hiçbir şeye bağlı olmadan her şeyi kullanabilir.”⁵⁸⁾ Bütün dünyaya yayılmış olan Yahudilerin bu özelliği Heidegger’in düşüncesinde çok etkilidir çünkü onları, Varlıkla olan bağı kaybetmiş bir insan topluluğu olarak görmektedir.

“Topraktan yoksun olma”nın anlamı, kökünden koparılmış olmak, köksüz olmak, bağısız olmaktır. “*Dünya Yahudiliğinin* rolü sorusu bir ırk sorusu değil, metafizik bir sorudur ve bu soru öyle bir insan tipiyle alakalıdır ki, bu insan *tamamen bağısız* olmasıyla, tüm Varolanların Varlıktan koparılmasını dünya tarihi içinde bir ‘görev’ olarak üstlenebilir.”⁵⁹⁾ Gerçekten de Heidegger’e göre Dünya Yahudiliği, vatani olmadığı için Yapmalık devrinde kudret sahibi olmak ve onu yaymak için hiçbir yerde, hiçbir toprakta görünmek zorunda değildir. “Hiçbir yerde ele geçirilemeyen”⁶⁰⁾ ifadesinin arkasında yatan budur. Her tarafta olan ama hiçbir yerde elle tutulup gözle görülemeyen, topraktan yoksun bu düzenin adı Yapmalıktır ve onun öncüsü olan Yahudiliğin temel özelliği, Yeniçağ insan tipinin hakikati olan “boş rasyonalizm ve hesaplama yeteneğidir”.⁶¹⁾ Yahudiler tarih boyunca bu yetenekleri sayesinde dünya üzerindeki güçlerini artırmışlardır ve Yapmalığın gizli öncüsü olarak Varolanı Varlıktan uzaklaştırma “görevini” üstlenebilirler.⁶²⁾ Yahudileri “dünyanın rasyonel bir şekilde sömürülmesini ve pazarlanmasını global biçimde yapanlar”⁶³⁾ olarak kabul eden Heidegger, onları, Avrupa’nın burjuva toplumlarında zorunlu olarak üstlendikleri ticari işlevleri nedeniyle bu “görev” için biçilmiş kaftan olarak görmektedir. Heidegger’in bu düşüncesi elbette bir spekülasyondan ibarettir.⁶⁴⁾ Heidegger burada bağısızlığı metafizik anlamda, yani Varolanlara takılıp kalması nedeniyle Varlıkla olan bağı koparmış diye anlamaktadır. Tehlikeli olan, insanlığın Varlıkla olan bağının tümüyle kopması durumudur ki, Yahudiler

Heidegger'e göre dünya tarihinde böyle bir görevi üstlenerek bu sürecin ilk kurbanı olabilirler.

VI. Yahudilik/Musevilik-Hıristiyanlık/Katoliklik

Heidegger bu özelliği nedeniyle Yahudiliği Katolikliğe benzetir. *Kara Defterlerde* Hıristiyanlıkla Museviliği sık sık yan yana getirmesinin nedeni budur. Heidegger'e göre "Romalılık, Musevilik ve Hıristiyanlık, başlangıç felsefesini, yani Grek felsefesini bütünüyle değiştirmiş ve bozmuştur."⁶⁵ Defterlerde ise antik Grekliğin, Museviliğin ve Hıristiyanlığın dışında kaldığını yazmaktadır.⁶⁶ Musevi ve Hıristiyan geleneğinde söz konusu olan peygamberlik kurumu antikçağdaki Greklerde yoktur. Heidegger'in bu konuya dair notu ilginçtir: "Peygamberlik', tarihin kaderle ilgili olan kısmının savuşturulmasına yarayan bir yöntemdir. Kudreti istemenin bir aracıdır. Gerçek olan şu ki, büyük peygamberlerin Musevi olmaları hakkında ve buna dair gizemin üzerinde henüz düşünülmemiştir." Heidegger bu cümleden sonra bir paranteze şu notu düşer: "Bu ifadenin 'antisemitizm'le hiçbir ilgisi yoktur. Antisemitizm Hıristiyanların 'puta tapanlara' karşı kanlı ve her şeyden önce kansız yaptıkları kadar ahmakça ve iğrençtir. Hıristiyanlığın da antisemitizmi 'Hıristiyan değil' diye damgalaması, onun kudret tekniğinin yüksek düzeyde rafine bir terbiyesine aittir."⁶⁷

"Modern totaliter diktatörlük sistemleri Musevi-Hıristiyan monoteizminden doğarlar."⁶⁸ Heidegger'e göre Hıristiyanlığın Tanrısı İsa, Yahudi/Musevi dünyası içine doğmuştur ve bu, Yapmalık tarihinin başladığı sıfır noktasıdır. Bu gelenek Batı uygarlığının sonunda nihilizmin uç noktası olan totaliter diktatörlüğe evrilmiştir.⁶⁹ "Hıristiyan-karşıtı (anti-christ), karşıtın (anti) özü itibarıyla, çıktığı ve karşı olduğu yere aittir, yani Hıristiyana. Hıristiyan ise Yahudilikten çıkmıştır. Yahudilik Batının Hıristiyanlık çağında, yani Metafizikteki yıkımın (Zerstörung) ilkesidir."⁷⁰ Heidegger'in gözünde Metafiziğin temelindeki yıkıcı ilke rasyonel, matematiksel, hesaplayıcı düşüncedir.⁷¹ Temelini yaşamda ve kültürde, yani teknikte ve organizasyonda bulan bu ilkeyi Heidegger Yahudilik ile eş anlamlı görür. Burada yine söz konusu olan, Yahudi halkı ya da Yahudiler değil, Heidegger'in bir düşünce biçimine ve varolma tarzına atfettiği bir sıfattır. Bu sıfat ile Heidegger kendi düşünce yapısındaki stereotipi kullanmaktadır. Bunun en açık seçik örneklerinden biri de şu ifadedir: "Ancak metafizik anlamdaki özlü 'Yahudilik' Yahudiliğe karşı savaştığında, tarihteki kendi kendini yok etmenin üst noktasına ulaşılmış demektir."⁷² Burada Heidegger'in "metafizik anlamdaki

Yahudilik”ten anladığı, teknoloji uygarlığı ve Musevilik-Hıristiyanlık tarafından belirlenmiş olan düşünce geleneğidir; bu gelenek çağın en feci olayını yaşatmış ve kendini yok etme potansiyelini ortaya çıkarmıştır. Onun tırnak içine almadan yazdığı Yahudilikten anladığı ise, toplama kamplarında imha edilen Yahudilerdir.⁷³⁾ Heidegger’in bir Varlık tasarımı olarak anladığı ve Yapmalık uygarlığının temelini oluşturan metafizik düşünce biçiminin geldiği en dip nokta budur. *Kara Defterlerde* Holokosta yaptığı yegâne atıf da budur. Holokosta kurban giden Yahudileri bu sona götüren ise Metafiziğin ve Yapmalık uygarlığının en üst noktası olan Nasyonal Sosyalizmdir. Düşünürün başlangıçta umut bağladığı ideolojik/politik “hareket” bir “ölüm makinesine” dönüşerek nihilizmin en uç noktasına ulaşmıştır. Çünkü Heidegger’e göre Metafizik, özünde nihilizmdir ve onu nihilizm yapan, kudreti istemektir. Nasyonal Sosyalizmin iktidarındaki teknoloji uygarlığında kudret istencinin geldiği yer ise toplama kamplarındaki toplu imhadır.⁷⁴⁾

Teknoloji uygarlığının ulaşacağı en son nokta kendi kendisini yok edeceği yerdir. Teknik ve onu yaratan metafizik düşünce geleneği en dip noktada kendi yaratıcısı olan insanı yok eden bir “ölüm makinesi”ne dönüşmüştür. Ne var ki Heidegger “ölüm makinesi” terimini savaştan sonra müttefiklerin Almanya’da yaptıklarıyla ilgili olarak kullanmaktadır.⁷⁵⁾ Heidegger’in bu ifadeleri haddinden fazla soğukkanlı olarak yazdığını görmekteyiz. Düşünürün savaş bittikten sonra, Nasyonal Sosyalizm dönemindeki politik angajmanına dair kamuoyu önünde herhangi bir açıklama yapmadığını ve özür dilemediğini biliyoruz. Toplama kamplarında katledilen milyonlarca Yahudinin kaderine dair üzüntü duyduğunu ifade etmediği de biliniyor. Hatta Heidegger savaş sonrası Almanya’nın durumuyla ilgili şu ifadeyi kullanarak bu konuda ne kadar duyarsız olduğunu gösterir: “Daha şimdiden farkına varılıyor ki, Alman halkı ve ülkesi çoktan tam bir *toplama kampı* oldu bile –‘dünyanın’ aslında şimdiye dek hiç ‘görmediği’ ve görmeyi de ‘istemediği’ –bir toplama kampı.”⁷⁶⁾ Yahudilerin toplu halde imha edildiği toplama kamplarına dair tek söz söylemeyen Martin Heidegger, savaştan sonra müttefiklerin Almanya’yı işgal etmesiyle ülkenin bütünüyle bir toplama kampına döndüğünü yazabilmektedir.

VII. İlk Başlangıç – Öteki Başlangıç

Heidegger'in manevi dünyasının önemli özelliklerinden biri, onun vatansever ve milliyetçi bir Alman yurttaşı olmasıdır. Alman halkını hem genel olarak Batı'nın, hem de Katolikliğin, Yahudiliğin ve Bolşevikliğin karşısına koyar. Fakat ilginç olan tarafı, Metafiziğin aşılmasıyla ve Yapmalık uygarlığının sona ermesiyle birlikte gelecek yeni başlangıç ya da onun kendi deyimiyle “Öteki Başlangıç” için örnek aldığı halk eski Germanler değil, antik Grek dünyasıdır.⁷⁷⁾ “Toprağa bağlılık” ve “köklülük” konuları 1932 yılından itibaren Heidegger'in yazılarında görülmeye başlar.⁷⁸⁾ Düşünüre göre ancak toprağa bağlı olan bir halkın Varlık ile bağı olabilir; verdiği iki örnek Grekler ve Almanlardır. Bu iki ulus, toprağa bağlılıklarından ve bunu içselleştirdiklerinden ötürü aynı zamanda birbirlerine de bağlıdırlar. Heidegger'e göre “İlk Başlangıç” Sokrates öncesi dönemde Grekler tarafından yapılmıştı. “Öteki Başlangıç” için öngördüğü ulus ise Almanlardır. İşte Nasyonal Sosyalistlerin 1933 yılında iktidarı ele geçirmesini Heidegger'in bir ümit ışığı olarak görmesinin nedeni, o kararlı ve coşkulu ortamın havasında bu yeni başlangıcın hayalini kurmasıydı. Daha adil ve daha halkçı bir yönetim için Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'ne (NSDAP) üye oldu. Partide gördüğü olumsuzlukları birer detay olarak addetti ve onlara aldırmadı. Önemli olan, NSDAP'nin yeni bir devri başlatıyor olmasıydı. Heidegger yeni başlayan bu dönemin, Batı'da Varlık Unutulmuşluğu olarak hüküm süren nihilizmi aşacağına inanıyordu. Bu başlangıcı yapabilecek halkın ise Alman ulusu olduğunu düşündü ve Nasyonal Sosyalizmin yarattığı coşkulu hareketin parçası olmaya karar verdi. Fakat bu hareket kendi başına bırakıldığı takdirde “karmaşa ve bulanıklık”⁷⁹⁾ tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. O nedenle hareketin dışında kalmak istemedi ve partiye girdi. Partiye girmesinin nedeni, “tüm hareketi aydınlatmak ve açıklığa kavuşturmak.”⁸⁰⁾ Bu hareketi yönlendirmek için “vukuf/ilim/bilme” (Wissen) sahibi olmak gerekiyordu.⁸¹⁾ Bu nedenle Heidegger üniversite hocalarına hizmet verecek bir akademi kurmak istedi. Uzun yıllar sonra Heidegger ile ilgili tuttuğu notlara Jaspers'in şu cümleyi eklediğini görüyoruz: “Aslında Heidegger'in filozof olarak amacı Führeri eğitmektir.”⁸²⁾

Heidegger'in *Kara Defterlerde* “bayağı Nasyonal Sosyalizm”⁸³⁾ ve “manevi Nasyonal Sosyalizm”⁸⁴⁾ ayırımı yaptığını görüyoruz. “Bayağı Nasyonal Sosyalizm” biyolojik-ırkçı, şiddete başvuran bir ideoloji iken, Heidegger'in ilk zamanlar saygı duyduğu “Manevi

Nasyonal Sosyalizm”, Batı uygarlığının kaderini değiştirecek hareketin adıydı. Nasyonal Sosyalizmin “Milli Devrim” olarak adlandırdığı süreç Heidegger’in gözünde “Öteki Başlangıç” idi. Milli Devrimi gerçekleştirmek Heidegger’e göre Alman milletine, Batı uygarlığının kaderini değiştirmesi için verilmiş bir görevdi.⁸⁵⁾

Heidegger kendini “Varlığın ortaya çıkmasını ve işbaşına dönmesini sağlayan düşünür”⁸⁶⁾ olarak görüyordu. Amaç, Metafiziğin hâkimiyetine son vermek, “Varlığı egemen kılmak”⁸⁷⁾ ve böylelikle “egemen kılınan Varlıktan çıkararak Varolanın dönüşümünü sağlamak”tı.⁸⁸⁾ Nihilizmin tecrübesini edinen Nietzsche gibi, Unutulmuşluğun tecrübesini edinmiş olan Heidegger’in Varlık Tarihi düşüncesi Varlık Unutulmuşluğunu ve Metafiziği aşmaya, yeni bir başlangıç yapmaya katkıda bulunmak amacındaydı. Nietzsche nihilizmin aşılabacağına ne denli inandıysa Heidegger de Varlık Unutulmuşluğunun aşılabacağına inanıyordu. Bu yeni başlangıcın sadece kendisi ve küçük bir elit tarafından gerçekleştirileceğine inancı tamdı. Tüm Batı felsefesi geleneğini ve etrafındaki herkesi reddetti. Yeni başlangıçta kabul ettiği tek bir kişi vardı, o da şair Hölderlin. Yeni başlangıcın şairi Hölderlin, düşünürü de Heidegger’in ta kendisiydi.⁸⁹⁾

Heidegger 1 yıl süren rektörlüğü esnasında bu hayallerinin hiçbirinin gerçekleşemeyeceğini gördü. “Hata” yaptığını kabul eden düşünür, üniversiteyi reformla kendini yenileme gücü olmamakla, Hitler’in Üçüncü Krallığı’nı “Almanlık” konusunda yeni hiçbir şey üretememekle ve nihayet Nasyonal Sosyalizmin kültür politikalarını, yeni başlangıçla ilgili hiçbir şey yapmamakla ve onun yerine halkı kontrol altına almaya çalışmakla suçladı.⁹⁰⁾ Bu hayal kırıklığı ile Heidegger Nasyonal Sosyalizmin sarhoşluğundan ayıldıktan sonra bu dönemi Yapmalığın yeni bir hali/tarzı olarak görmeye ve onun “Öteki Başlangıç”a geçmek için zorunlu bir evre olduğunu düşünmeye başladı. Deftere düştüğü bir notta Heidegger bu zorunluluğu “düşünürce” nedenlerden ötürü kabul ettiğini yazar.⁹¹⁾ Heidegger’e göre Nasyonal Sosyalizm Yeniçağın en radikal bir şekilde tamamlanmasıdır. Nasyonal Sosyalizm bu haliyle yeni bir başlangıç olamayacağına göre, ancak Yapmalığın zorunlu olarak ortaya çıkan zirve halidir. Bütün bu düşünceler arasında Heidegger’in değişmeyen fikri, yeni bir başlangıcın ancak Alman ulusu tarafından yapılabileceğidir. Onun milliyetçi vatanseverliği bütün bu yıllarda değişmeyen tek özelliği olarak kalmıştır.⁹²⁾

VIII.Martin Heidegger'in "Antisemitizmi"

"Heidegger'in Yahudilere yönelttiği eleştirilerde bazı antisemit tonların olduğu kesindir ama bu eleştirilerin uygarlığa yönelik eleştiriler bağlamında olduğu ve Nazilerin biyolojik-politik imha programlarıyla ve ırkçılıklarıyla ortak hiçbir yanı olmadığı vurgulanmalıdır."⁹³⁾ Heidegger gibi bir filozofun siyaset konusunda, özellikle antisemitizme giren bağlamlarda bazı ifadeleri nasıl kullandığına şaşmamak elde değildir. Felsefe metnilerindeki çözümlenmeleri ve müzakereleri ne kadar derin ve gerçekse antisemitizme ilişkin ifadeleri de o kadar sığ ve şaşırtıcıdır; bu ifadeleri yok saymak mümkün değildir. Ama yaşanan dönemin koşulları içinde, devrin manevi/psikolojik durumu göz önünde bulundurularak değerlendirilmeleri gerekir. Yani bir düşünür olarak Heidegger hem biyografisinin gereği, hem de felsefe tarihi açısından içinde yaşadığı çağdan koparılmış bir şekilde ele alınamaz.

Kara Defterlerin yayınlanmasıyla birlikte bazı yorumcular Heidegger'in birtakım ifadelerinden ötürü onun felsefi düşüncesinde çok derinlere inen bir antisemitizm damarı olduğunu iddia etmeye başladılar ve onun Varlık Tarihi düşüncesini antisemitizm ile bir araya getirdiler. Buna da "varlık-tarihsel antisemitizm",⁹⁴⁾ "metafizik antisemitizm"⁹⁵⁾ ya da "emergent antisemitizm"⁹⁶⁾ gibi isimler koydular. Bu yorumculara göre Heidegger'in Nasyonal Sosyalizmdeki angajmanını bugüne kadar değerlendirenler eksik bilgilere sahipti. Oysa şimdi, defterlerin yayınlanmasıyla birlikte Heidegger'in *Varlık ve Zaman* da dahil olmak üzere tüm eserleri, yani bütünüyle felsefi düşüncesi, özellikle geç devir varlık-tarihsel eserleri yeniden okunmalıdır. Bu yorumculardan bazıları Heidegger'in tescilli bir antisemit olduğunun ortaya çıktığını, bu nedenle kitaplarının kütüphanelerden çıkarılmasını, düşüncelerinin de üniversitelerde ders olarak okutulmamasını önerdi.⁹⁷⁾ Bu eleştirmenlere göre felsefi notlarının yayınlanmasıyla birlikte artık Heidegger'in "romantik-taşra masumiyeti" ortadan kalkmıştır; "toprağa bağlılık", "kan-toprak" düşünceleri yeniden düşünölmeli ve "Heidegger Vakası" toptan ve yeni baştan ele alınmalıdır.⁹⁸⁾

Oysa bu yorumcuların yanıt veremedikleri en önemli soru, Heidegger'in *Kara Defterlerinde* neden bu kadar az antisemit ifade olduğu sorusudur. Heidegger mademki saklamıştır, o halde on yıllara yayılan bu notlarda daha fazla antisemit ifade olması gerekmez miydi? Bu soruya en iyi yanıtı *Bütün Eserleri*'nin editörlerinden biri olan Klaus Held vermektedir: "Çünkü Heidegger'in varlık-tarihsel düşüncesinin tutarlılığı/sürekliliği için antisemitizme ihtiyacı

yoktur. 1930’lu ve 40’lı yıllarda yazdığı Olagelme hakkındaki metinlerin gösterdiği üzere –ki bunlarda hiçbir antisemit ifade yoktur- bu gibi ifadelerin olmamasının yaratacağı düşünsel bir boşluk söz konusu değildir.”⁹⁹⁾ Kaldı ki Heidegger’in genel olarak Hıristiyanlığa ve özel olarak da Katolikliğe yaptığı eleştiriler çok daha serttir.

Böylece Heidegger literatüründe iki kutup oluşmuştur: 1. Heidegger’in siyasal angajmanı, söylemi ve antisemit ifadeleri nedeniyle onu radikal bir şekilde reddedenler¹⁰⁰⁾ ve 2. Bu eleştirileri kabul etmeyen ve düşünürü toz kondurmaya katı Heideggerciler.¹⁰¹⁾ Heidegger’e dair yayın yapan popüler basın (günlük gazeteler, haftalık/aylık dergiler ve magazinler) bunların ilkinde yer alarak kutuplaşmanın daha da keskinleşmesine katkıda bulunmaktadır. Unutmamak gerekir ki, Kara Defterlerin yayınlanması henüz tamamlanmamış olup, şu ana kadar yayınlanan 7 cildin felsefi anlamdaki içerikleri araştırılmak yerine, sanki bu felsefi notlarda sadece antisemitizm varmış gibi bir izlenim yaratmak çok da haklı bir tavır olarak görünmemektedir.

Felsefi anlamda önemli olan, bu defterlerde yazılanların, düşünürün aynı dönemde kaleme aldığı Varlık Tarihi düşüncesine ne ölçüde katkıda bulunduğunu araştırmak ve bu içeriklerin genel olarak Heidegger’in düşüncesi içinde bir yenilik yaratıp yaratmadığını ortaya koymaktır. Fakat bunun yapılabilmesi için daha nesnel ve tarafsız, Heidegger’in yazdıklarına itidalli olarak yaklaşan, erken infazlardan kaçınan, ayrıntılı ve farklı sorular sormayı bilen, farklılıkları ayrıntılarıyla vurgulayan, nesnel yorum yapılmasını isteyen, yorumlamaların hiçbir zaman bitmeyeceğini vurgulayan, farklı okuma biçimleri olduğunu dile getiren seslere ihtiyaç vardır.¹⁰²⁾

Heidegger’in kendi düşüncelerini bir eser olarak değil, yol olarak tanımladığı bilinir. Nitekim eserlerinin bazılarının başlığında “yol” sözcüğünü kullanır, örneğin “*Orman Yolları*”, “*Dile Doğru Yolda Olmak*”, “*Tarla Yolu*”, “*Yol İşaretleri*” gibi. *Kara Defterler* Heidegger’in 1930’lu yılların başından itibaren tuttuğu felsefi not defterlerinin ismi olup, bu yolda bıraktığı sayısız izleri ifade etmektedir. Buradaki ifadeler Heidegger’in rektörlük dönemi ve Nasyonal Sosyalist ideolojiyle hesaplaşmasının önemli tanıklarındır. Ancak bu defterlerdeki üslup çok zaman karmaşık, çok anlamlı, karanlık ve ağdalı ifadelerle doludur ki, bunların da bazıları yıllar içinde birbiriyle çelişir. Belli ki Heidegger ana düşünme yolundan bazen tali yollara

sapmış, bazen de çıkmaz sokaklara girmiştir. “Düşünürce deney yapmaktadır; bu deneylerin başarısı garanti olmasa bile.”¹⁰³⁾

Kara Defterlerin doğru anlaşılması, Heidegger’in düşünürken kat ettiği yolun bütün duraklarını doğru anlamaktan geçer. Bu bütün içinde Metafizik, Olagelme, Varlık Unutulmuşluğu, Teknik ve Yapmalık gibi ana problem alanlarını bilmek ve düşüncelerin gelişimini/dönüşümünü takip etmek gerekir. Bunu yapmak yerine düşünürün 35.000 sayfa tutan felsefi eserinin içinden birkaç cümleyi cımbızla dışarı çekmek ve sonra da bunun içeriğini Heidegger’in tüm düşünce yoluna mal etmek hem hermeneutik bir sorun anlamına gelir, hem de Heidegger formatındaki bir düşünüre haksızlık etmektir. Önemli olan, bir yandan Heidegger’in Nasyonal Sosyalizmi ve antisemitizmi üzerine yapılan tartışmaları sürdürürken, diğer yandan onun zengin felsefi düşüncelerini doğru anlamak, yorumlamak ve bunlar üzerinde felsefi tartışmaları da yapabilmektir.

Heidegger’in *Bütün Eserlerinin* yayınlanması henüz tamamlanmamıştır. Tamamlanmadığı gibi, bugüne kadar uygulanan yayın stratejisi de eleştirilmekte ve sağlıklı bir felsefi/bilimsel çalışma yapabilmek için eleştirel bir edisyona ihtiyaç duyulmaktadır. Düşünürün on yıllara yayılan geniş kapsamlı eseri hakkındaki çalışmaların daha uzun yıllar alacağı anlaşılmaktadır. Heidegger’in felsefi düşüncelerini bir bütün olarak görmek, yürüdüğü yolun tamamına vâkıf olmak ve bu yolda attığı tüm ileri/geri adımları takip etmek felsefecilerin ve felsefe tarihçilerinin işidir. Onun düşünceleri Batı felsefesine mal olmuştur ve bu düşünce geleneğinin büyük isimleri üzerindeki çalışmalar nasıl yüzyıllardır sürdürülüyorsa, Heidegger araştırmaları da bu şekilde devam edecektir. Heidegger hakkındaki felsefi araştırmalarda düşünürün eserlerini kütüphanelerden atmak isteyenler olduğu kadar, onu Batı felsefesinin en büyükleri arasında sayan ve Kant ya da Hegel ile eşit düzeyde gören yazarlar da vardır. Sırf bu gerçek bile, Heidegger hakkında nihai bir yargıda bulunmanın ne denli güç olduğunu göstermek bakımından yeterlidir.

Heidegger’in eserine tarafsız bir gözle bakmak ve önyargısız yaklaşmak demek, önce onu doğru anlamaya çalışmak demektir. Bu yaklaşım sağlıklı bir felsefi tavrı gerektirir. Böyle bir tavır, düşünürün yazdığı satırların sınırlarını aşan yorumlardan ve erken yargılamalardan kaçınmak zorundadır. Ancak böyle bir durumda Heidegger’in eseri hakkında felsefi bir

tartışmayı sürdürmek mümkün olacaktır. Bu tavır eleştiri yapmaya karşı değildir. Felsefi düşünce sorgulayıcı ve eleştireldir; bir felsefe tarihçisinin yaklaşımı da pekala eleştirel olabilir. Ancak gerçek olan ve unutulmaması gereken nokta, Heidegger'in eserinin bütünüyle ilgili araştırmaların henüz başlangıç safhasında olduğudur.

DİPNOTLAR

x) Bu yazı 2019 yılında birkaç üniversitede verilen konferanslarda sunulan bir metnin genişletilmiş halidir.

- 1) M.Heidegger, GA 94, Überlegungen II-VI (Schwarze Hefte 1931-1938)
M.Heidegger, GA 95, Überlegungen VII-XI (Schwarze Hefte 1938/39)
M.Heidegger, GA 96, Überlegungen XII-XV (Schwarze Hefte 1939-1941)
M.Heidegger, GA 97, Anmerkungen I-V (Schwarze Hefte 1942-1948)
M.Heidegger, GA 98, Anmerkungen VI-IX (Schwarze Hefte 1948/49-1951)
M.Heidegger, GA 99, Vier Hefte I und II (Schwarze Hefte 1947-1950)
M.Heidegger, GA 100, Vigiliae und Notturmo(Schwarze Hefte 1952/53-1957)
- 2) „Nachwort des Herausgebers“, GA 94, s.531
- 3) GA 95, s.274
- 4) „Nachwort des Herausgebers“, GA 94, s.530
- 5) Friedrich-Wilhelm von Herrmann, „Notwendige Erläuterungen zu den Schwarzen Heften“, s.26vd.
- 6) Bkz: Yusuf Örnek, “Martin Heidegger: Varlığın Anlamı Sorusunun Evreleri”, s.277vd.; Yusuf Örnek, “Karl Jaspers ve Martin Heidegger: Felsefi Dialogda Başarısızlık”, s.361vd.
- 7) GA 65, s.453
- 8) M.Heidegger, Hümanizm Üzerine, s.8dipnot
- 9) 1. M.Heidegger, GA 65, Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)
2. M.Heidegger, GA 66, Besinnung
3. M.Heidegger, GA 67, Metaphysik und Nihilismus
4. M.Heidegger, GA 69, Geschichte des Seyns
5. M.Heidegger, GA 70, Über den Anfang
6. M.Heidegger, GA 71, Das Ereignis
7. M.Heidegger, GA 72, Stege des Seins
- 10) Fr.-Wilhelm von Herrmann, s.35

- 11) „Nachwort des Herausgebers“, GA 94, s.531; Heidegger’in *Bütün Eserleri* ’nin yayına hazırlanmasında yeterince titiz davranılmadığına dair eleştiriler çoğalmaktadır. Yayın stratejisi ve *Bütün Eserleri* ’nin geleceğiyle ilgili en sert eleştirileri yapan Reinhard Mehring’in şu yazılarına bakınız: “Die politische Abteilung der Gesamtausgabe. Zum Geltungsanspruch der Schwarzen Hefte”, pp.289-299; *Heideggers ‘Große Politik’*, pp.229-309; “Das Jüdische in der Metaphysik. Heideggers schwarze Stellen im Rahmen der Gesamtausgabe”, pp.144-148; ayrıca bkz. Thomas Meyer, “Heidegger aus der Sicht eines Ideenhistorikers”, s.306; Heidegger’in Marbach’daki Alman Edebiyat Arşivinde muhafaza edilen el yazmalarına dair rapor için bkz. Ulrich von Bülow, “Das ‘Hand-Werk’ des Denkens-Zum Nachlass von Martin Heidegger”
- 12) Fr.-Wilhelm von Herrmann, s.35
- 13) Rosa Maria Marafioti, “Die Seinsfrage und die Schwarzen Hefte. Zu einer Ortsbestimmung der judenbezogenen Textstellen”, s.119
- 14) Bu atıflar için bkz. Rosa Maria Marafioti, s.120, Dipnot 10
- 15) GA 65, s.54, 163; GA 66, s.29, 39, 240, 328, 374; GA 71, s.208; Martin Heidegger’in metinlerinde karşılaştığımız “Yahudi” sözcüğü “Musevi” ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Burada sözü edilen birey, Yahudi halkına ya da Musevi dinine ait olan kişidir. Düşünürün en çok kullandığı sözcükler “Jude”, “Judenschaft”, “Judentum” ve “Weltjudentum”dur. Bu yazıda Yahudilik, Hıristiyanlık ile aynı bağlamda kullanıldığı takdirde “Musevi” sözcüğü ile ifade edilecek, “jüdisch-christlich” karşılığı olarak “Musevi-Hıristiyan”, onun dışında “Jude/Judenschaft/Judentum/ Weltjudentum” karşılığı olarak her seferinde “Yahudi/Yahudi topluluğu/Yahudilik/Dünya Yahudiliği” terimleri kullanılacaktır.
- 16) Fr.-Wilhelm von Herrmann, s.48
- 17) A.g.e., s.32
- 18) A.g.e., s.38vd.
- 19) Heidegger’in 1933/34 Güz Döneminde verdiği “Über Wesen und Begriff von Natur, Geschichte und Staat“ başlıklı alıştırma dersi içinde geçen “semitik göçebeler” ifadesinin sadece Yahudilerle ilgili olduğu, tartışmalı bir konudur. Bkz. *Heidegger-Jahrbuch 4*, yay.haz. Alfred Denker ve Holger Zaborowski, s.53-88(82)

- 20) Fr.-Wilhelm von Herrmann, s.40; bkz. Silvio Vietta, “Heideggers Hölle: Eine Replik auf Luca Di Blasis Heidegger-Kritik”, s.90
- 21) Peter Trawny, *Heidegger und der Mythos der jüdischen Weltverschwörung*, Frankfurt am Main 2014. Kara Defterleri yayına hazırlayan kişi olarak Trawny, bu kitabıyla Heidegger’in antisemit olduğunu iddia etmiş ve felsefe dünyasında yoğun bir tartışmayı başlatmıştır.
- 22) Fr.-Wilhelm von Herrmann, s.41
- 23) Jean Grondin, “Warum ich Heidegger in schwieriger Zeit treu bleibe?”, s.240vd.
- 24) Holger Zaborowski, “Licht und Schatten. Zur Diskussion von Heideggers Schwarzen Heften”, s.429
- 25) Reinhard Mehring, “Postmortaler Suizid. Zur Selbstdemontage des Autors der Gesamtausgabe”, s.294
- 26) Aktaran Silvio Vietta, “Heideggers seinsgeschichtliche Konvergenztheorie”, s.423
- 27) W.Homolka und A.Heidegger (yay.haz.), *Heidegger und der Antisemitismus*, s.29 (27.7.1933), s.30 (29.10.1932), s.35 (13.4.1933), s.43 (2.7.1938)
- 28) Gertrud Heidegger (yay.haz.), “*Mein liebes Seelchen*”. *Briefe Martin Heideggers an seine Frau Elfride 1915-1970*, s.51 (18.10.1916), s.112 (12.8.1920), s.116 (8.9.1920), s.184 (15.10.1932)
- 29) Reinhard Mehring, s.296
- 30) GA 96, s.262
- 31) Jean Grondin, s.240 vd.
- 32) Thomas Meyer, “Heidegger aus der Sicht eines Ideenhistorikers”, s.305; krş. Klaus Neugebauer, “Heidegger liest Zeitung. Medialität als Metontologie”, s.177
- 33) Thomas Vasek, “Schluss mit Heidegger?”, s.394
- 34) GA 65, s.163
- 35) GA 67, s.462vd.; Heidegger’in hocası Husserl ile olan ilişkisi için bkz. Hugo Ott, *Martin Heidegger. Unterwegs zu seiner Biographie*, Frankfurt am Main 1988, s.167-179
- 36) Holger Zaborowski, “*Eine Frage von Irre und Schuld?*”. *Martin Heidegger und der Nationalsozialismus*, s.607
- 37) Gertrud Heidegger (yay.haz.), s.156(9.11.1928)

- 38) Peter Trawny, s.31vd.
- 39) Klaus Held, “Heidegger und das ‘Politische’”, s.265
- 40) GA 65, s.108
- 41) A.g.e., s.442
- 42) A.g.e., s.126, 130; GA 94, s.296; Almanca’daki „machen“ fiilinden türetilen „Machenschaft“ sözcüğü günlük dilde „entrika, hile“ anlamına gelir. Heidegger’in kullandığı sözcük farklı bir içeriğe sahiptir fakat yine olumsuz bir anlamla yüklüdür. Bu sözcüğün Türkçe karşılığı „Yapmalık“ olarak kullanılmakta olup, „yapmak“ fiilinden türetilmiştir.
- 43) GA 65, s.126
- 44) A.g.e., s.120
- 45) M.Heidegger, „Die Frage nach der Technik“, s.23vd.; Almanca’daki „stellen“ fiilinin önüne getirdiği „ge-“, önekiyle Heidegger günlük dilde „çerçeve“ anlamına gelen bu sözcüğe yeni bir anlam yükler; bu da „stellen“ fiilinin kökenindeki anlam olan „zorla talep etmek“tir. O nedenle „Ge-stell“in karşılığı olarak „Zorlama“ kullanılmakta ve bunun, „çerçeve“den daha uygun bir karşılık olduğu düşünülmektedir.
- 46) *Spiegel-Gespräch mit Martin Heidegger*, GA 16, s.669
- 47) GA 96, s.238
- 48) M.Heidegger, *Hümanizm Üzerine*, s.34
- 49) GA 95, s.97
- 50) GA 96, s.46
- 51) A.g.e., s.56
- 52) GA 95, s.326
- 53) A.g.e., s.161
- 54) GA 96, s.218
- 55) Nazilerin Yahudileri yok etmek amacıyla kullandığı sahte belgeler için bkz: *Die Protokolle der Weisen von Zion. Die Grundlage des modernen Antisemitismus – eine Fälschung*, Göttingen 2017; Sergei A. Nilus, *Siyon Liderlerinin Protokolleri*, Istanbul 2016
- 56) Karl Jaspers, *Philosophische Autobiographie*, s.101
- 57) GA 96, s.261, 264; bkz. Klaus Held, s.266

- 58) GA 95, s.97
59) GA 96, s.243
60) A.g.e., s.262
61) A.g.e., s.46
62) A.g.e., s.243
63) Silvio Vietta, “Heideggers seinsgeschichtliche Konvergenztheorie”, s.423
64) Klaus Held, s.265
65) GA 35, s.1
66) GA 97, s.20
67) A.g.e., s.159
68) A.g.e., s.438
69) Rosa Maria Marafioti, s.132
70) GA 97, s.20. Burada kastedilen, Hristiyan dininin kurucusu olana İsa’nın „Yahudi“ olmasıdır.
71) Heidegger’in “hesaplayıcı düşünme” betimlemesi için bkz: *Metafizik nedir?* metnine 1943 yılında yazdığı “Sonsöz”, s.51vd.
72) GA 97, s.20
73) Rosa Maria Marafioti, s.133
74) A.g.e., s.133
75) GA 97, s.148, 151, 156
76) GA 97, s.100
77) Thomas Rohrkramer, “Heidegger, Kulturkritik und völkische Ideologie”, s.265
78) Rainer Thurnher, “Sondierungen zu Heideggers ‘Privatnationalsozialismus’”, s.377vd.
79) GA 94, s.61
80) Bkz. M.Heidegger’in kardeşi Fritz Heidegger’e yazdığı 4.5.1933 tarihli mektup, Homolka/Heidegger (yay.haz.), Heidegger und der Antisemitismus, s.36
81) M.Heidegger, *Die gegenwärtige Lage und die künftige Aufgabe der deutschen Philosophie*, GA 16, s.333
82) Karl Jaspers, *Notizen zu Martin Heidegger*, s.183; bkz. GA 16, s.168
83) GA 94, s.142
84) A.g.e., s.135

- 85) Bkz. M.Heidegger'in Elisabeth Blochmann'a yazdığı 30.3.1933 tarihli mektup, s.60
- 86) GA 94, s.11vd.
- 87) A.g.e., s.39
- 88) A.g.e., s.45
- 89) Thomas Rohrkramer, s.269
- 90) A.g.e., s.271
- 91) GA 95, s.76
- 92) Thomas Rohrkramer, s.273; bkz. "Varlığı kaynağında yeniden düşünebilen ve söyleyebilenler sadece Almanlardır." (GA 94, s.27)
- 93) Silvio Vietta, "Heideggers Hölle: Eine Replik auf Luca Di Blasis Heidegger-Kritik", s.99
- 94) Peter Trawny, *Heidegger und der Mythos der jüdischen Weltverschwörung*, Frankfurt am Main 2014
- 95) Donatella Di Cesare, *Heidegger, die Juden, die Shoah*, s.215vd. Heidegger'in eserinde en baştan beri antisemit öğeler olduğunu iddia eden Di Cesare en sert ve kapsamlı eleştirilerden birini yapmaktadır. Ona göre Heidegger, Metafiziğin müsebbibi olarak Yahudileri görmekte, Metafiziğin aşılması ile Yahudilerin yok edilmesinde de paralellik bulmaktadır.
- 96) Dieter Thomae, "Wie antisemitisch ist Heidegger?", s.220vd.
- 97) Emmanuel Faye, *Heidegger. Die Einführung des Nationalsozialismus in die Philosophie*, s.426
- 98) Holger Zaborowski, "Licht und Schatten. Zur Diskussion von Heideggers Schwarzen Heften", s.430
- 99) Klaus Held, s.268
- 100) Bu metinde değinilmeyen fakat konu bağlamında okunması önerilen seçme yazılar: Livia Profeti, "Heideggers Daseinsontologie und die Zerstörung der Gleichheit"; Johannes Fritsche, "Jüdisches und griechisch-deutsches Rechnen bei Heidegger"; Gaetan Pegny, "Heideggers Selbstausslegung in den Schwarzen Heften. Die Erläuterung von 'Sein und Zeit'"; Richard Wolin, "Vernunftkritik nach den Schwarzen Heften"; Luca Di Blasi, "Vom nationalmessianischen Enthusiasmus zur antisemitischen Paranoia. Heideggers politisches Denken zwischen 1933 und 1945"; Thomas Vasek,

- “Schluss mit Heidegger?”; Donatella Di Cesare, “Das Sein und der Jude. Heideggers metaphysischer Antisemitismus”; Maurizio Ferraris, “Heideggers Pharisäertum”
- 101) Bu metinde değinilmeyen fakat konu bağlamında okunması önerilen seçme yazılar:
Friedrich-Wilhelm von Herrmann, “Die Reinheit des seinsgeschichtlichen Denkens”;
Rosa Maria Marafioti, “Heideggers vielsagendes ‘Schweigen’”; Herrmann Schmitz,
“Heidegger und der Nationalsozialismus”; Harald Seubert, “Heidegger heute”;
Francesco Alfieri, “Die schwarzen Hefte. Historisch-kritische Analyse ohne
Meinungsäußerungen”; Francesco Alfieri, “Martin Heidegger und die kontroverse
Auslegung seiner ‘Schwarzen Hefte’. Eine Geschichte, die noch völlig umzuschreiben
ist”; Leonardo Messinese, “Betrachtungen über ‘seinsgeschichtlichen’ bzw.
‘metaphysischen’ Antisemitismus”; Silvio Vietta, “Prophet Heidegger: Sprechform und
Botschaft eines Apokalyptikers des 20. Jahrhunderts”.
- 102) Holger Zaborowski, “Licht und Schatten. Zur Diskussion von Heideggers Schwarzen
Heften”, s.432
- 103) A.g.e., s.435

KAYNAKÇA

Alfieri, Francesco, “Martin Heidegger und die Kontroverse Auslegung seiner ‘Schwarzen Hefte’. Eine Geschichte, die noch völlig umzuschreiben ist”, *Heidegger Studies*, Volume 32/2016, s.53-64

Alfieri, Francesco, “Historisch-kritische Analyse ohne Meinungsäußerungen”, *Martin Heidegger. Die Wahrheit über die Schwarzen Hefte*, yay.haz. Friedrich-Wilhelm von Herrmann ve Francesco Alfieri, Duncker & Humblot, Berlin, 2017, s.49-230

Di Blasi, Luca, “Vom nationalmessianischen Enthusiasmus zur antisemitischen Paranoia. Heideggers politisches Denken zwischen 1933 und 1945”, *Heidegger und der Antisemitismus. Positionen im Widerstreit*, yay.haz. Walter Homolka ve Arnulf Heidegger, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2016, s.190-201

Di Cesare, Donatella, “Das Sein und der Jude. Heideggers metaphysischer Antisemitismus”, *Heidegger, die Juden, noch einmal*, yay.haz. Peter Trawny ve Andrew J. Mitchell, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2015, s.55-74

Di Cesare, Donatella, *Heidegger, die Juden, die Shoah*, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2016

Faye, Emmanuel, *Heidegger. Die Einführung des Nationalsozialismus in die Philosophie. Im Umkreis der unveröffentlichten Seminare zwischen 1933 und 1935*, MSB Mathes & Seitz Verlagsgesellschaft mbH, Berlin, 2009

Ferraris, Maurizio, “Heideggers Pharisaertum”, *Heideggers “Schwarze Hefte” im Kontext*, yay.haz. David Espinet, Günter Figal, Tobias Keiling ve Nikola Markovic, Mohr Siebeck Tübingen 2018, s.233-242

Fritsche, Johannes, “Jüdisches und griechisch-deutsches Rechnen bei Heidegger”, *Martin Heideggers ‘Schwarze Hefte’. Eine philosophisch-politische Debatte*, yay.haz. Marion Heinz ve Sidonie Kellerer, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2016, s.189-210

Grondin, Jean, "Warum ich Heidegger in schwieriger Zeit treu bleibe", *Heidegger und der Antisemitismus. Positionen im Widerstreit*, yay.haz. Walter Homolka ve Arnulf Heidegger, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2016, s.232-241

Heidegger, Gertrud (yay.haz.), "*Mein liebes Seelchen*". *Briefe Martin Heideggers an seine Frau Elfride 1915-1970*, Deutsche Verlags-Anstalt, München, 2005

Heidegger, Martin, *Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges*, Gesamtausgabe(GA) 16, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2000

Heidegger, Martin, *Der Anfang der abendländischen Philosophie*, Gesamtausgabe(GA) 35, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main 2010

Heidegger, Martin, *Beiträge zur Philosophie(Vom Ereignis)*, Gesamtausgabe(GA) 65, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 3.Aufl. 2003

Heidegger Martin, *Besinnung*, Gesamtausgabe(GA) 66, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 1997

Heidegger, Martin, *Metaphysik und Nihilismus*, Gesamtausgabe(GA) 67, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 1999

Heidegger, Martin, *Die Geschichte des Seyns*, Gesamtausgabe(GA) 69, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2. Aufl. 2012

Heidegger, Martin, *Über den Anfang*, Gesamtausgabe(GA) 70, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2005

Heidegger, Martin, *Das Ereignis*, Gesamtausgabe(GA), 71, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2009

Heidegger, Martin, *Überlegungen II-VI (Schwarze Hefte 1931-1938)*, Gesamtausgabe (GA) 94, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2014

Heidegger, Martin, *Überlegungen VII-XI (Schwarze Hefte 1938/39)*, Gesamtausgabe (GA) 95, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2014

Heidegger, Martin, *Überlegungen XII-XV (Schwarze Hefte 1939-1941)*, Gesamtausgabe (GA) 96, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2014

Heidegger, Martin, *Anmerkungen I-V (Schwarze Hefte 1942-1948)*, Gesamtausgabe (GA) 97, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2015

Heidegger, Martin, *Anmerkungen VI-IX (Schwarze Hefte 1948/49-1951)*, Gesamtausgabe (GA) 98, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2018

Heidegger, Martin, *Vier Hefte I und II (Schwarze Hefte 1947-1950)*, Gesamtausgabe (GA) 99, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2019

Heidegger, Martin, *Vigiliae und Notturmo (Schwarze Hefte 1952/53-1957)*, Gesamtausgabe (GA) 100, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 2020

Heidegger, Martin, “Die Frage nach der Technik”, *Vorträge und Aufsätze*, Verlag Günther Neske, Pfullingen, 4.Aufl. 1978, s.9-40

Heidegger, Martin, “Über Wesen und Begriff von Natur, Geschichte und Staat. Übung aus dem Wintersemester 1933/34”, *Heidegger-Jahrbuch 4*, yay.haz. Alfred Denker ve Holger Zaborowski, Verlag Karl Alber, Freiburg ve München, 2009

Heidegger, Martin, „Spiegel-Gespräch mit Martin Heidegger.(25 September 1966)“, Gesamtausgabe(GA) 16, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main 2010, s.652-683

Heidegger, Martin, „Die gegenwärtige Lage und die künftige Aufgabe der deutschen Philosophie“, Gesamtausgabe(GA) 16, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main 2010, s. 316-334

Heidegger, Martin, *Metafizik nedir?*, çev. Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 4. Baskı 2015

Heidegger, Martin, *Hümanizm Üzerine*, çev. Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2. Baskı 2015

Held, Klaus, “Heidegger und das ‘Politische’”, *Heidegger und der Antisemitismus. Positionen im Widerstreit*, yay.haz. Walter Homolka ve Arnulf Heidegger, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2016, s.257-268

Jaspers, Karl, *Philosophische Autobiographie*, Piper & Co. Verlag, München, 1977

Jaspers, Karl, *Notizen zu Martin Heidegger*, yay.haz. Hans Saner, Piper & Co. Verlag, München 1978

Marafioti, Rosa Maria, “Heideggers vielsagendes ‘Schweigen’”, *Heidegger und der Antisemitismus. Positionen im Widerstreit*, yay.haz. Walter Homolka ve Arnulf Heidegger, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2016, s.277-288

Marafioti, Rosa Maria, “Die Seinsfrage und die Schwarzen Hefte. Zu einer Ortsbestimmung der judenbezogenen Stellen”, *Auslegungen. Von Parmenides bis zu den Schwarzen Heften*, yay.haz. Seubert, Harald ve Neugebauer, Klaus, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 2017, s.117-128

Mehring, Reinhard, “Postmortaler Suizid. Zur Selbstdemontage des Autors der Gesamtausgabe”, *Heidegger und der Antisemitismus*, yay.haz. Walter Homolka ve Arnulf Heidegger, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2016, 289-299

Mehring, Reinhard, “Die politische Abteilung der *Gesamtausgabe*. Zum Geltungsanspruch der *Schwarzen Hefte*”, *Martin Heideggers ‘Schwarze Hefte’. Eine philosophisch-politische Debatte*, yay.haz. Marion Heinz ve Sidonie Kellerer, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2016, s.291-309

Mehring, Reinhard, *Heideggers “Große Politik”. Die semantische Revolution der Gesamtausgabe*, Mohr Siebeck, Tübingen 2016

Mehring, Reinhard, “‘Das Jüdische’ in der Metaphysik. Heideggers schwarze Stellen im Rahmen der Gesamtausgabe”, *Auslegungen. Von Parmenides bis zu den Schwarzen Heften*, yay.haz. Seubert, Harald ve Neugebauer, Klaus, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 2017, s.137-166

Messinese, Leonardo, “Die ‘Judenfrage’ in den *Schwarzen Heften* im Lichte der ‘Kritik an der Metaphysik’”, *Martin Heidegger. Die Wahrheit über die Schwarzen Hefte*, yay.haz. Friedrich-Wilhelm von Herrmann ve Francesco Alfieri, Duncker & Humblot, Berlin, 2017, 261-278

Meyer, Thomas, “Heidegger aus der Sicht eines Ideenhistorikers”, *Heidegger und der Antisemitismus*, yay.haz. Walter Homolka ve Arnulf Heidegger, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2016, s.300-309

Neugebauer, Klaus, “Heidegger liest Zeitung. Medialität als Metontologie”, *Auslegungen. Von Parmenides bis zu den Schwarzen Heften*, yay.haz. Seubert, Harald ve Neugebauer, Klaus, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 2017, s.167-180

Nilus, Sergei A., *Siyon Liderlerinin Protokolleri*, çev. Korkut Ata, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2016

Ott, Hugo, *Martin Heidegger. Unterwegs zu seiner Biographie*, Campus Verlag, Frankfurt am Main ve New York, 1988

Örnek, Yusuf, “Karl Jaspers ve Martin Heidegger: Felsefi Dialogda Başarısızlık”, *Ioanna Kuçuradi. Çağın Olayları Arasında*, yay.haz. B.Çotuksöken, G.Uygur ve H.Şimğa, Tarihçi Kitabevi İstanbul, 2014, s.361-370

Örnek, Yusuf, “Martin Heidegger: Varlık Sorusunun Evreleri”, *Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/1+2

Pegny, Gaetan, “Heideggers Selbstausslegung in den Schwarzen Heften. Die Erläuterung von ‘Sein und Zeit’ (I)”, *Martin Heideggers ‘Schwarze Hefte’. Eine philosophisch-politische Debatte*, yay.haz. Marion Heinz ve Sidonie Kellerer, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2016, s.326-348

Profeti, Livia, “Heideggers Daseinsontologie und die Zerstörung der Gleichheit”, *Martin Heideggers ‘Schwarze Hefte’. Eine philosophisch-politische Debatte*, yay.haz. Marion Heinz ve Sidonie Kellerer, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2016, s.156-170

Rohrkrämer, Thomas, “Heidegger, Kulturkritik und völkische Ideologie”, *Martin Heideggers ‘Schwarze Hefte’. Eine philosophisch-politische Debatte*, yay.haz. Marion Heinz ve Sidonie Kellerer, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2016, s.258-274

Sammons, Jeffrey L. (yay.haz.), *Die Protokolle der Weisen von Zion. Die Grundlage des modernen Antisemitismus – eine Fälschung*, Wallstein Verlag, Göttingen, 10.Aufl. 2017

Seubert, Harald, “Heidegger heute. Antwort auf vier Fragen von Manuel Herder”, *Heidegger und der Antisemitismus*, yay.haz. Walter Homolka ve Arnulf Heidegger, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2016, s.342-352

Storck, Joachim W. (yay.haz.), *Martin Heidegger Elisabeth Blochmann. Briefwechsel 1918-1969*, Marbach am Neckar, 2. Aufl. 1990

Thurnher, Rainer, “Sondierungen zu Heideggers ‘Privatnationalsozialismus’”, *Heidegger und der Antisemitismus*, yay.haz. Walter Homolka ve Arnulf Heidegger, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2016, s.373-383

Thomä, Dieter, “Wie antisemitisch ist Heidegger? Über die *Schwarzen Hefte* und die gegenwärtige Lage der Heidegger-Kritik”, *Martin Heideggers ‘Schwarze Hefte’. Eine philosophisch-politische Debatte*, yay.haz. Marion Heinz ve Sidonie Kellerer, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2016, s.211-233

Trawny, Peter, *Heidegger und der Mythos der jüdischen Weltverschwörung*, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main 2014

Vasek, Thomas, “Schluss mit Heidegger?”, *Heidegger und der Antisemitismus*, yay.haz. Walter Homolka ve Arnulf Heidegger, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2016, s.392-404

Vietta, Silvio, “Heideggers Hölle. Eine Replik auf Luca Di Blasis Heidegger-Kritik”, *Allgemeine Zeitschrift für Philosophie*, yay.haz. Tilman Borsche, Jg.40/2015, s. 83-100

Vietta, Silvio, “Heideggers seinsgeschichtliche Konvergenztheorie”, *Heidegger und der Antisemitismus*, yay.haz. Walter Homolka ve Arnulf Heidegger, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2016, s.405-427

Vietta, Silvio, “Prophet Heidegger: Sprechform und Botschaft eines Apokalyptikers des 20. Jahrhunderts”, *Heidegger-Jahrbuch 11, Zur Hermeneutik der ‘Schwarzen Hefte’*, yay.haz. Alfred Denker ve Holger Zaborowski, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 2017, s.11-25

Von Bülow, Ulrich, “Das ‘Hand-Werk’ des Denkens – Zum Nachlass von Martin Heidegger”, *Auslegungen. Von Parmenides bis zu den Schwarzen Heften*, yay.haz. Seubert, Harald ve Neugebauer, Klaus, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 2017, s.304-331

Von Herrmann, Friedrich-Wilhelm, “Notwendige Erläuterungen zu den Schwarzen Heften. Über die naive Instrumentalisierung hinaus, die aufgrund der Mutmaßungen bequemer Einsichten inszeniert wurde”, *Martin Heidegger. Die Wahrheit über die Schwarzen Hefte*, yay.haz. Friedrich-Wilhelm von Herrmann ve Francesco Alfieri, Duncker & Humblot, Berlin, 2017, s.26-48

Von Herrmann, Friedrich-Wilhelm, “Die Reinheit des seinsgeschichtlichen Denkens”, *Heidegger Studies*, Volume 33/2017, s.303-310

Wolin, Richard, “Vernunftkritik nach den Schwarzen Heften”, *Martin Heideggers ‘Schwarze Hefte’. Eine philosophisch-politische Debatte*, yay.haz. Marion Heinz ve Sidonie Kellerer, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2016, s.397-415

Zaborowski, Holger, ‘Eine Frage von Irre und Schuld?’ *Martin Heidegger und der Nationalsozialismus*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2010

Zaborowski, Holger, “Licht und Schatten. Zur Diskussion von Heideggers Schwarzen Heften”, *Heidegger und der Antisemitismus*, yay.haz. Walter Homolka ve Arnulf Heidegger, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2016, s.428-440